

ПОХОДЪТ НА ПАМЕТТА В ЗАПАДНА ТРАКИЯ ИМА СВОИТЕ ЖЕСТОКИ БЪЛГАРСКИ „БАГРИ”

Щрихи след едно пътуване в Дедеагачко, стотина години след опита за спасение на стотици бежанци, прогонени от родните си земи и домове...

Ефим Ушев

Всяка година през октомври наследници на тракийски българи, някога прогонени от родните им земи, заграбени от наши съседни днес държави, организират пътуване по стъпките на своите изстрадали предци, което наричат Поход на спасението на българите от Тракия. Тези трагични събития са известни в историята – те се случват в злокобната за България 1913 г., когато множество българи тръгват от Дедеагач, днешния гръцки гр. Александруполис, да търсят спасение за себе си и семействата си, подгонени от турски аскер и паравоенни банди, наричани башибозук.

Този „поход” се състоя и тази година, отново с безкористната финансова помощ на д-р Атанас Щерев, самият той наследник на бежанци от с. Балъкьой, наричано днес с гръцкото име Мелия. По една щастлива случайност и аз бях включен в пътуването, благодарение на тракийската организация от Кърджали, към която организационно се числи и организацията в Златоград. И така, заедно с хора от Кърджали, Джебел, Хасково, Пловдив, Стара Загора, Сливен и Бургас, щяхме да изминем оня път, по който, както казва проф. Любомир Милетич в своята знаменита книга „Разорението на тракийските българи през 1913 година“, посветена на тези събития, „...само в Западна Тракия са извършени масови кланета в цели 17 села”.

Късметът при това пътуване беше и в това, че освен от д-р Щерев, който познава много добре района, с нас бе и известният познавач на историческите събития от онова време, написал свои книги по темата и издател на многотомния исторически сборник „Тракия” – Димитър Шалапатов, който нещо осведомяваше за всяко село и свързаните с него български „следи” и трагични случаи в

историята. И от него разбирам, че тази година за първи път, поради Ковид-ситуацията в страната, групата е само с един автобус. Докато винаги е била с по три, или около 100-120 човека. И пак според него, след като е ясно, че това не е екскурзия, а „поход за памет“, то той започва още с влизането ни в гръцко, а именно с граничното с. Орменион, чието българско име е Чермен, известно още и като Чирмен и Черномен. Нека читателите запомнят това име, защото за него ще стане дума и по към края. Сега само ще кажем, че в историята ни то се свързва с битката на крал Вълкашин и неговия деспот Углеша със султан Мурад I през 1371 г., където те претърпяват поражение или т. нар. Черноменска битка. Всички документи от 19-и и началото на 20 в. обаче говорят за неговия български характер. След Първата световна е предадено на Гърция, които започват да го заселват с българи гъркомани от България.

Следва с. Караагач-Чермен (Птеля), което е различно от Караагач, квартала на Одрин; а след това и с. Мараш (сега Марасия), откъдето произхожда родът на нашия актьор, изиграл блестящо ролята на Капитан Петко войвода в еднименния сериал – Васил Михайлов. Неговата фамилия е била Чинарови, дядо му е имал 13 деца, но останалите в гръцко от тях днес носят името Чинаридис...

Следващото село е Кадъкьой/Дикейя, което при завземането му през 1915 г. и установяване на българското управление е кръстено на загиналия трагично тук през Балканската война български офицер Никола Андреев. Следва някогашното българско селище Юруш, което изчезва още през войната през 1878 г., а сега наричано Дилофус.

Това интересно пътуване, наричано от тракийци още „По обратния път към дедите“, продължава през с. Чореккьой/Кастаня, с. Татаркьой/Стерна, с. Беш тепе/Пендафолос, за да преминем през един нов гръцки град – Орестиада. Но първата ни по-сериозна спирка и оглед е всъщност с. Балъкьой, където д-р Щерев вече не можа да намери полусрутената си допреди десетина години фамилна къща на неговия дядо Димитър Карев. Защото вече е премахната. Като ученик в българската гимназия в Одрин дядо му е участвал в революционните събития, ръководени от ВМОРО, и е бил осъден за това след разкритието на дейността им. Днешното площадче на селото е бил всъщност селският мегдан, където се е случвало всичко – от плащането на данъка към дребнеите, до празниците с веселието и хората на населението. Едно изцяло българ-

ско село и ако пак се позовем на цитирания по-горе труд на проф. Милетич, през 1912 г. тук живеят 210 български семейства, всички екзархисти, т. е. числящи се към лоното на Българската екзархия. Селце, в което, докато обикаляме, една жена излиза от къщата си, идва при нас и пита: „Доктор тука? С вас доктор?“ Оказа се, че са стари познати с д-р Щерев, когото много държеше да види и да поговори с него. Това обаче бяха единствените български думи, които знаеше...

Две са били българските църкви в Балъкьой – едната „Св. Успение Богородично“ (1835), построена само година след златоградската църква със същото име. В тази, която сега посещаваме обаче, само до преди десетина години можеха все още да се видят оригиналните икони с техните български надписи. Днес вече те са премахнати и са заменени с чисто нови гръцки икони, но така и никой не можеше да ни каже каква е тяхната съдба, запазени ли са някъде или и те са сполетени от съдбата на д-р Щеревата къща, а и на други, за които ще стане дума по-късно.

Втората църква е по-малка, но много по-стара. Тя носи името на св. Спиридон и е някъде от края на 17 и началото на 18 в. По състоянието вътре, което заварваме, можем да преценим, че видимо рядко се ползва за служби, а на мястото на някогашния ѝ ктиторски надпис вече има нова мраморна плоча с днешния ѝ гръцкия надпис на името на светеца... Затова пък някогашните селски вятърни мелници, шест на брой и порутени от времето, днес от тях са възстановени четири, които са добра атракция в планината над самото село и нашите групи не пропускат да отидат до тях пеша и да направят своите паметни снимки. В гористата местност около тези мелници е запазено рядкото дърво, наричано Паламудов дъб, който дава особен вид жълъд, ползван в кожарската промишленост на старите българи тук за обработката на кожи, което пък е ставало тогава в българския град Габрово.

Балъкьой е много близо до град Фере, известен на златоградчани с обявата в „Работнически вестник“ от 9 април 1919 г., откъдето става ясно, че тук е основана партийна ядка на Българската работническа партия (комунисти), и в която между друго то се казва: „...Новоосновените групи във Фере, Пашмакълъ и Даръ дере веднага да влезат във връзки с партийната организация в Гюмюрджина...“ Така че май и оттук виждаме българския характер и преобладаващо население по това време в този родопски реги-

он и ненапрасно „вождът“ Георги Димитров е ходил в Ксанти да агитира и разбунва местните работнически маси и да ги печели за болшевиизацията и интернационализма.

Неизменно в това пътуване е спирката в Дедеагач, днес Александруполис.

За него и с какво е свързан в нашата история пише доста и Христо Караманджуков в своята книга „Западнотракийските българи. Историята им до 1903“, която излиза през 1934 г. В нея е и онази цяла глава, която носи заглавие „Даръдере – път за Гюмюрджинско“, по-интересните части от която могат да бъдат прочетени и в наскоро излязлата ч. 4 на „Златоградски страници“.

Градът е създаден след 1870 г., през него преминава и прочутата Баронхиршова железница, с която пък се свързва развитието на камиларството в района – камилите от селата Еникьой и Дервент са пренасяли траверсите при построяването на тази железница. С камилите всъщност са прекарвани стоките и товари от Беломорска Тракия към вътрешността на България преди 1878-а, и особено към промишлените градове като Габрово, Казанлък и др. И така се случва, че с построяването на железницата приключва и голямата „мисия“ на камиларите. И макар те да имат своята роля в Родопите още дълго време, този занаят, камиларството, значително намалява и вече залязва.

Градът Дедеагач през освободителната за България 1878 г. е бил с почти равен брой на българи и гърци, казва Караманджуков, но затова пък селата около него са предимно, а повечето дори само български. Такова е било селото на легендарния Капитан Петко войвода – Доганхисар, наричано днес Есими, което е задължителна спирка за българските групи, посещаващи района, като непременно се преспива в единствения тук хотел. През целия период на османското владение селото е чисто българско, през 1912 година според Анастас Разбойников има 640 къщи, българското му училище е от 1871-а. Тук през 1844 е роден Петко войвода,

Доганхисар днес е с около 200-250 души население, малко селце високо в планината, на 25 км от центъра Дедеагач. Църквата му – „Св. Богородица“ (1835), е с напълно променен, по-точно – осъвременен по гръцки тертипи външен вид, като само неговата източна и северна част са запазени в автентичния си вид. Камбанарията ѝ има цели пет камбани, като най-голямата е с диаметър

колкото маса за четирима, но нито веднъж не ги чухме да бият през двата дни, които престояхме, макар те да бяха петък и събота.

Самата църква не отвори врати през тези наши „доганхисарски“ дни, затворена остана и сградата на местния исторически музей, помещаващ се иначе в доста красива и модерна постройка. Зад стъклото му ще видите табела с телефони, на които може да се обадите, но ще трябва да чакате да дойдат специалистите чак от Александруполис.

Преди години селото се прочу, тъй като местният хотелиер Маки бе поставил паметник на Капитан Петко войвода в двора на къщата си. Последва масово стичане на българи, които идваха да се поклонят и да положат цветя пред него. Сега обаче гледката не е много приятна, тъй като бюста на войводата го няма, а може да видите само един самотен постамент с неговото име...

Нещо такова се е случило и с родната къща на Капитан Петко войвода – ако допреди десетина години тя можеше да бъде видяна, макар и в не толкова угледен вид, днес тя е напълно премахната и на нейното място ви посреща една гола зелена нива...

Според нашата домакинка Хрисула, в чийто хотел сме настанени, паметникът е пратен за малко ремонт и отново ще се постави. Като си спомняме обаче неговия здрав и масивен вид преди време, това едва ли е така – може би просто им е било наредено той да бъде премахнат, както това е станало и с родната му къща. Все пак останала е някаква следа, като, разбира се, нямам предвид „обезглавения“ постамент на паметника. Ресторантската зала на хотела, където се храним и правим концертите си, носи името на Петко войвода и е украсен с негови известни портрети. Самият ресторант, оказа се, е построен на мястото на българското училище с патрони Кирил и Методий.

Самата Хрисула е една твърде интересна жена – изключително дружелюбна и отзивчива, тя говори чист литературен български език. Разбира се, на въпросите ни отговаря, че от нас го е научила, от непрекъснатите групи от страната, които идват тук, водени от почитта и интереса към личността и делото на Петко войвода. Нашето съмнение обаче така и така си остава, след като разбрахме, че е родом от...с. Чермен/Черномен (дн. Орменион), а семейството ѝ се е преселило там при една от изселническите вълни в историята ни. По-късно се омъжва за човек от Доганхисар и така се озовава тук, собственик на хотел, перфектно говорещ българския език...

При обратния си път „походът” преминава през местността Касъка при село Дервент, откъдето са преминали мъчениците през 1913 г., търсейки спасение от преследващите ги турци, оттам минават и заточениците от Доганхисар през 1923 г., бягайки от затворите от островите на Бяло море, където са били заточени. Тази гориста местност е известна със своя пърнар – основна растителност за животновъдството на местните хора, от чишто жълъди и листа са се препитавали. Едно вечнозелено растение, от което всеки път откъсваме стръкове за венците, които след това поставяме на исторически трагични места по пътя ни – Илиева нива и Пантеона на посените в Маджарово.

Преди това обаче минаваме с. Лъджакьой (дн. Лутрос), където на 10 ноември 1907 г. са убити войводите Лазар Маджаров, Петър Васков, Георги Гешанов и четниците Чанко Карабраканов и Яни Милков. От тази сеч се спасява единствен Бойко Чавдаров, родом от близкото с. Домуздере, но убит по-късно през 1908 г. Преминаваме и през Армаганската долина, където на 25 септември 1913 г. става жестокото клане на около 1000 бежанци, предимно жени, деца и старци. Но от следващата ни „спирка” ще усетим духа на някогашното българско с. Пишманкьой, което днес е едно второ унищожено Габрово, Ксантийско, от което заварваме руини от църквата „Св. Георги”, при това само от килнатата му каменна камбанария, тъй като иманяри са търсели тук заровени съкровища; основи на някогашни каменни къщи и обрасли калдаръмения улички. Селце, което след опожаряването му повече никога не се заселва и тук са останали само огромните черници, свидетелстващи за бубарството, някогашния поминък на местните българи. Но и едно симпатично римско мостче, под което отдавна дори река не тече, но което някога е свързвало двете махали на едно цветущо българско село. И от него е започвал пътят към близкото с. Тахтаджик.

И това изчезнало село, от което е останала само местността с руините, подобни на археологически разкопки, по подобие на споменатото изчезнало също след опожаряване с. Габрово, вече носи гръцкото наименование Песани... За тази именно местност д-р Атанас Щерев и Димитър Шалапатов имат идеята да измолят от гръцките власти позволение за възстановяване на унищожената църква, която да стане място за поклонение пред паметта на дадените жертви на османския башибозук...

...И вече сме в България – пред парка в Свиленград и паметната стена на българската воинска чест тук, с изписаните паднали в боевете през Балканската и Първата световна война, едно прекрасно зелено пространство, притегателно място за много млади хора и местни семейства и гости на града, известен още като „митничарския град“. А след едно преспиване в Ивайловград, вече сме пред „стените“ на гр. Маджарово, където приключва нашият поход на паметта, който за нас, за съжаление, завинаги остава обогрен в кървавочервено.

И днес, 108 години след събитията, наследници на тези тракийски бежанци поднасят венци и цвятя пред Тракийския мемориален комплекс с пантеон-костница, до параклиса „Св. Петка Българска“. И си спомняме думите на акад. Милетич: „Но Батак е само едно село, а особено потресаващи са жестокостите при село Ятаджик.“.

На 4 октомври 1913 г. турският башибозук убива повече от 2000 българи, предимно жени, деца и възрастни хора, в непосредствена близост до село Ятаджик, днешно Маджарово. Според Карнегиевата анкета жертвите на тракийските българи са над 40 000 души.

Трагедията на тракийските бежанци няма аналог по своята жестокост в едно кърваво етническо прочистване, само месеци след блестящите победи на българската армия по време на Балканската война.